

Nelleke Bakker

Ido Weijers, *De creatie van het mondige kind. Geschiedenis van pedagogiek en jeugdzorg*. Amsterdam: SWP, 2001. ISBN 90-6665-431-7, 188 blz., Euro 19,00.

L.C. Stilma, *Van kloosterklas tot basisschool. Een historisch overzicht van opvoeding en onderwijs*. Baarn: HBuitgevers, 2002. ISBN 90-5574-381-x, 131 blz., Euro 19,00.

Een serieuze inleiding in de geschiedenis van opvoeding en onderwijs maakt deel uit van de Propedeuse van iedere zichzelf respecterende universitaire opleiding Pedagogiek. Daar hoort dan een handleiding bij die én wetenschappelijk up to date is én aansluit bij de belevingswereld en voorkennis van prille vwo-abituriënten. De bekende inleiding onder redactie van B. Kruithof, J. Noordman en P. de Rooy (*Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*, 1982) voldoet om de eerste reden niet meer. Een internationaal overzicht als dat van H. Cunningham (*Children and Childhood since 1500*, 1995) is prachtig, maar veronderstelt veel meer kennis van de Europese geschiedenis dan Nederlandse studenten rijk zijn. Aan de recente inleiding van M. van Essen en J.D. Imelman (*Historische pedagogiek. Verlichting, Romantiek en ontwikkelingen in Nederland na 1800*, 1999) kleeft, behalve de hoogdravende woordkeuze ('iezegrimmige depreciatie') en storende fouten (onder andere de cirkel als eerste speelgave van Fröbel), het bezwaar van een eenzijdige oriëntatie op de ideeën van 'grote' filosofen en pedagogen. Daarmee leken we terug bij af voor wat betreft de 'bevrijding' van een vernieuwde, dat wil zeggen sociaal en cultureel ingebedde, historische pedagogiek uit de knellende omarming van een met de pedagogische canon vergroeide theoretische pedagogiek. Van die 'bevrijding' had de bundel *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs* nog zo krachtig getuigenis afgelegd.

Een eerste uitweg biedt het zowel voor PABO- als universitaire studenten bedoelde *Van kloosterklas tot basisschool. Een historisch overzicht van opvoeding en onderwijs in Nederland* uit 1995 van de hand van Bert Stilma, waarvan nu een tweede herziene druk is verschenen. Het is een echt leerboek. Chronologisch passeren de diverse verschijningsvormen van de Nederlandse school sedert de Middeleeuwen de revue. Per periode geeft de auteur een inleidend overzicht van cultuur en samenleving, van de heersende opvoedingsidealen en hun achtergrond en van de schoolpraktijk. Het verrassende is dat heel consequent aandacht wordt besteed aan de verschillen tussen jongens en meisjes. Bij elk hoofdstuk hoort een 'Nadere oriëntatie', waarin men lees- en luistersuggesties, opdrachten, discussievragen, fragmenten uit bronnen, tips voor excursies en in de nieuwe druk bovendien noten aantreft. *Van kloosterklas tot basisschool* is rijk geïllustreerd en mede daardoor aantrekkelijk. Alleen: die kracht is tegelijk de zwakte. Waar het leerboek prima aansluit bij het niveau en de didactiek van het HBO, is het voor universitaire studenten te mager. Voor die doelgroep hadden de resultaten van 30 jaar sociaal, demografisch en mentaal-cultureel historisch onderzoek naar kind, school en gezin wel duidelijker mogen doorklinken, zeker in de herziene versie. Nu wordt de ruimschoots achterhaalde stelling van Lea Dasberg dat het kind pas door de Verlichting zou zijn 'ontdekt' domweg herhaald. Aanklevende fouten als zou er in de preïndustriële tijd jong zijn gehuwd (p. 66) - de gemiddelde huwelijksleeftijd lag rond de 27 jaar - zijn evenmin weggewerkt. Enige verwijzingen

naar die meer recente inzichten hadden niet misstaan. Dit gebrek aan aansluiting bij het onderzoek kan de auteur, werkzaam in het HBO, nauwelijks kwalijk genomen worden. Maar gebruik in het wetenschappelijk onderwijs kan ik om deze reden niet aanbevelen.

Een tweede uitweg biedt Ido Weijers met zijn *De creatie van het mondige kind. Geschiedenis van pedagogiek en jeugdzorg*. Anders dan in alle voorgaande inleidingen ligt het accent hier op de geschiedenis van de orthopedagogische hulpverlening aan kinderen en jeugdigen. Meer dan de helft van de tekst gaat over het verleden van de zorg voor gehandicapte en probleemkinderen. Richtinggevende en analyse sturende begrippen als specialisering, differentiatie, integratie, medicalisering en professionalisering worden in gepaste mate ingezet om de studenten houvast te bieden in het historisch labrynt. Een inleiding over de bedoelingen van de auteur en een hoofdstuk over de geschiedenis van het denken over onderwijs en vorming completeren het boek.

In de inleiding verantwoordt Weijers zijn keuzen door te wijzen op het bestaan van gescheiden en zeer ongelijke tradities binnen respectievelijk de historische pedagogiek als een zelfstandige academische discipline met een eigen onderzoekstraditie en het relatief onontgonnen terrein van de geschiedenis van de jeugdzorg. Hij beoogt een synthese, waarbij de laatste traditie zou kunnen winnen door een verbinding met de ontwikkeling van pedagogische ideeën en de eerste door verbreding van het onderzoeksterrein. Deze pretentie doet vreemd aan, omdat veel geschiedschrijving van de jeugdzorg allang het stadium van de 'gelegenheidsstukken' (p. 7) is ontgroeid - de literatuurlijsten van de betreffende hoofdstukken leggen er getuigenis van af - en bedoelde verbinding ook reeds lang geen desideratum meer is. Behalve wanneer men de meest recente geschiedenis van deze zorg bedoelt. Maar daarin onderscheidt dit terrein zich niet van andere pedagogische deelgebieden. De stelling dat de historische pedagogiek zo direct mogelijk dient 'aan te sluiten op de actuele vragen van pedagogiek en jeugdstudies' (p. 15) verraadt intussen een voor een historisch overzicht ongewone vorm van hodiecentrisme. Weijers wil de historische wisselwerking van pedagogische ideeën en praktijken voorzien van 'verbindingslijnen naar actuele discussies en problemen' (p. 16). Wat levert dat op?

In het tweede deel van de inleiding geeft Weijers zijn versie van het al zo vaak weergegeven debat tussen voor- en tegenstanders van de (onder meer door Dasberg gepopulariseerde) stelling van Ariès dat de kindertijd pas in de vroegmoderne periode zou zijn ontstaan. Hier wreekt zich de onbekendheid van de auteur met bedoelde literatuur. Zo voert hij de historisch demograaf Laslett (p. 13) van de Cambridge Group for the Study of Population and Social Structure op als voortrekker van een heel andere School uit dezelfde stad, een op het gebied van politieke ideeëngeschiedenis. Aan het slot van de inleiding zet Weijers zijn bijzondere invalshoek uiteen. De rode draad in dit boek is de mondigheid als kerndoel van onderwijs en opvoeding. Daarmee beoogt hij de zogenoemde pedagogische paradox (mondigheid als doel van opvoeding én als aanname ten aanzien van de zijnswijze van het kind) door middel van de geschiedenis te verhelderen. Die zou laten zien hoe kinderen eeuwenlang op min of meer gelijke wijze 'werden opgevoed met het oog op hun aanstaande morele en intellectuele zelfstandigheid' (p. 22).

Wanneer men de drie hoofdstukken over de Nederlandse geschiedenis van het schoolkind, het gehandicapte kind en het probleemkind overziet, blijkt die mondigheid tot de jaren zestig van de vorige eeuw echter nauwelijks een rol te hebben gespeeld. Voor zover kinderen voorwerp van doelgerichte vorming waren, gebeurde dat veelal onder het strikte regime van schoolse of institutionele disci-

pline. Die had dan in goede humanistische en verlichte traditie weliswaar tot doel de leerling het vermogen tot een onafhankelijk (moreel) oordeel bij te brengen, maar met de moderne betekenis van 'mondigheid' had dat weinig te maken. Die verwijst primair naar het recht over de eigen levensvoorwaarden te mogen meepraten. Toen de ideologen van de jaren zestig kinderen ten slotte dat recht toewezen, gebeurde dat niet als uitvloeisel van een lange traditie – volgens Weijers hoefde Adorno maar terug te grijpen op Kant - maar juist door een breuk te forceren. De gepostuleerde continuïteit verstaat zich ook op het vlak van de ideeëngeschiedenis geenszins met de werkelijkheid van generaties Nederlandse pedagogen, tot de naoorlogse Langeveld aan toe, die zich nota bene veelal met Kant in de hand sterk hebben gemaakt voor een opvoeding tot intellectuele en morele zelfstandigheid ('vrijheid' in hun woorden), met de nadruk op gehoorzaamheid aan het over hen gestelde religieuze en morele gezag. Er was simpelweg geen zelfstandigheid mogelijk zonder die gehoorzaamheid, eerst aan de opvoeder en later aan het eigen geweten. Met moderne mondigheid had dat allemaal weinig van doen.

Het hoofdstuk over het schoolkind toont de tekorten van de hodiecentrische benadering het sterkst. Net als de mondigheid zijn hier twee thema's tot rode draden verheven, zelfwerkzaamheid en maatschappelijke (on)gelijkheid, die pas in de loop van de twintigste eeuw op de onderwijsagenda verschenen. Tot die tijd werd het onderwijs door heel andere beginselen geleid, zoals rendement of opvoeding tot burgerschap. Dat waren bijvoorbeeld de motieven achter de overgang naar klassikaal onderwijs aan het begin van de negentiende eeuw. Ten opzichte van het voorafgaande hoofdelijk onderwijs was de klassikale aanpak een wonder van efficiëntie en een superieur instrument om de jeugd tot burgers van de natie op te voeden. Bij Weijers verschijnt het leerstofjaarklassensysteem echter als onderdrukker van zelfwerkzaamheid en individualiteit van leerlingen. Hier staat de auteur met zijn oordeel het historisch inzicht van de lezers domweg in de weg.

De hoofdstukken over de orthopedagogische geschiedenis staan informatief op een hoger niveau. Voor deze thema's biedt het boek nuttige en handzame overzichten. Opnieuw verschijnt de mondigheid (hier 'zelfredzaamheid' of 'zelfontplooiing') pas laat in de twintigste eeuw ten tonele als doel van pedagogische inzet. De lezer blijft in verwarring achter als het gaat om het intellectuele klimaat rond 1900 waaruit de moderne kindbescherming en de bulk van het speciaal onderwijs zijn ontstaan. Dit wordt nu eens als pedagogisch optimistisch, dan weer als eugenetisch pessimistisch of medico-pedagogisch getypeerd. Pas aan het slot van het hoofdstuk over de probleemjeugd komt de aap uit de mouw. Weijers herschreef de pedagogische geschiedenis om een scheefgroei in het actuele jeugdstrafrecht aan te kaarten: wanneer men de klantjes te veel als mondige cliënten behandelt, verliest men het doel van de (her)opvoeding uit het oog. Dat is een honorabele mening, maar de geschiedenis kan er geen argumenten voor leveren.